

¹А.Т.Мәми, ²З.О.Дүкенбаева

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

2010-2020 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПкерліктің қысқаша тарихы

Аңдатпа

Мақалада 2010-2020 жж. Қазақстандағы кәсіпкерлік қызмет барысы статистикалық мәліметтерге, мұрағат деректеріне және бұрын-соңды ғылыми айналымда қолданылмаған кейбір ақпараттарға сүйене отырып сараланып, кәсіпкерліктің даму тенденциялары анықталды. 2010-2020 жылдардағы шағын және орта кәсіпкерліктің қысқаша тарихын талқылауда жеке тұлғалардың пайда табуға ұмтылысы нарықтық қатынастардың дамуында басты рөл атқарғанын байқауға болады. Кәсіпкерлер көбінесе процестерге, технологияларға, әлеуметтік конвенцияларға, тіпті заңдарға қарсы әрекеттер істей отырып, өзіндік бір даму жолына түскені байқалады.

Түйін сөздер. Қазақстан тарихы, экономикалық тарих, кәсіпкерлік тарихы, шағын және орта кәсіпкерлік.

A.T.Mami¹, Z.O.Dukenbayeva²

¹L.N. Gumilyov Eurasian national university,
Nur-Sultan, Kazakhstan

²L.N. Gumilyov Eurasian national university,
Nur-Sultan, Kazakhstan

A BRIEF HISTORY OF SMALL AND MEDIUM ENTREPRENEURSHIP IN KAZAKHSTAN IN 2010-2020

Abstract

The article analyzes the course of entrepreneurial activity in Kazakhstan in 2010-2020 based on statistics, archival data and some information that never been used in scientific circles, identifies trends in the development of entrepreneurship. In discussing the brief history of small and medium business in 2010-2020, it seen that the desire of individuals to make a profit has played a key role in the development of market relations. Entrepreneurs often find themselves on the path of development, acting against processes, technologies, social conventions, and even the law.

Key words. History of Kazakhstan, economic history, business history, small and medium entrepreneurship.

А.Т.Мами¹, З.О.Дукенбаева¹

¹Евразийский национальный университет имени Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан

²Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан

КРАТКАЯ ИСТОРИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА В 2010-2020 гг.

Аннотация

В статье анализируется ход предпринимательской активности в Казахстане в 2010-2020 годах на основе статистических, архивных данных и некоторой информации, никогда не использовавшейся в научных кругах. Также, выявляются тенденции развития предпринимательства. В изучении краткой истории развития малого и среднего предпринимательства в 2010-2020 гг., можно заметить, что желание физических лиц получать прибыль сыграло ключевую роль в развитии рыночных отношений. Предприниматели часто оказывались на пути развития, действуя против процессов, технологий, социальных условий и даже закона.

Ключевые слова: История Казахстана, экономическая история, история бизнеса, малое и среднее предпринимательство.

Кәсіпкерлік – бұл шаруашылық жүргізудің белгілі бір әдісі және өзінше жұмыс жасауға негізделген экономикалық ой сананың ерекше түрі. Кәсіпкерлік мемлекеттік меншікті жекешелендіруге бағытталған, нарықта бәсекелестікті тудырып, нарықтық экономиканы қалыптастыратын жүйе болып табылады. Кәсіпкерліктің даму тарихы бірнеше ғасырларды камтиды және қазіргі замандағы түсініктің пайда болуы капитализмнің қалыптасу және даму кезеңімен байланысты. Кәсіпкерлік түсінігі XVIII ғасырда пайда болып, «меншік иесі» деген түсінік алды. Тарихта кәсіпкерлік 4 бағытта дамыды: **1 – бағыт.** Негізін қалаған француз экономисі – Ричард Контильон кәсіпкерлікті тәуекелдікпен байланыстырды. Оның пайымдауынша: «Кәсіпкер болашақтағы мүмкіндіктерді болжап, өзіне табыс табу мақсатында мүмкіндіктерді жүзеге асырады. Сұраныс пен ұсыныс қатынасын ескере отырып, кәсіпкер тауарды арзан бағаға сатып алып, қымбат бағаға сатады». **2 – бағыт.** Рационалдық комбинацияны жүзеге асыру және қалыпты кәсіпкерлік табыс табуға бағытталған деген тұжырымды Ж. Сей мен А. Маршал ұсынды. Олардың ойынша бұл өндірістік факторлардың бірі болып табылады. **3 – бағыт.** Перспективалық бағыт. Шумпеттер шаруашылық субъектілері жаңа комбинацияны жүзеге асырмаса, ол кәсіпкер болып саналмайды деп пайымдаған. Кәсіпкерлік функцияларын сезімтал, иновациялық өзгерістерге икемді, жаңалықты таба білетін, оның нәтижесін тиімді қолдана білетін тұлғалар ғана іске асыра алады. **4 – бағыт.** Негізін салған П. Дюркер, В. Санто кәсіпкерлікті менеджментпен тығыз байланыстырған [1]. Бұл пікір бойынша кәсіпкерлік пен менеджмент бірін-бірі толықтырып тұрады және құрамдас бөлігі болып табылады. Менеджмент кәсіпкерліктің басқару стилін нығайтып, кәсіпорынның қызмет көрсету саласына көп көңіл бөледі.

2010 жылдан бері Қазақстан аумағында кіші және орта кәсіпкерлікті дамыту мақсатында бірнеше заңнамалық құжаттарға түзетулер мен өзгертулер енгізілді. Заңнамадағы түзетулердің негізгі мақсаты - бизнесті реттеу саласындағы заңнаманы ырықтандыру. Заң мемлекеттік бақылау функцияларын 30 пайызға қысқартуды қарастырады және құқық бұзушылықтың алдын алатын профилактикалық бақылау институтына маңызды рөл береді. Сонымен қатар, табиғи монополиялар мен квазимемлекеттік сектордың қызметтерін жетілдіруге мүмкіндіктер жасайды. 2010 жылдан бастап тексерулерді жоспарлау және жүргізу тәуекелдерді бағалау жүйесінің негізінде жүзеге асырылды, оған сәйкес әр мемлекеттік орган заң бұзушылықтардың қай жерде ауыр зардаптары болатынын және қайда болмайтынын анықтап, кәсіпкерлерді тәуекелдер топтары бойынша бөледі: жоғары, орта және төмен. Тәуекелдер тобына байланысты мемлекеттік органдар қауіпті субъектілерді жылына бір рет, орта тәуекелділік субъектілерін үш жылда бір рет, ал маңызды емес субъектілерді бес жылда бір рет тексерілді. Мемлекеттің бақылау-қадағалау қызметінің бірыңғай құқықтық базасын қалыптастыру мақсатында 2011 жылғы қаңтарда «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау және қадағалау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Заң Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау мен

қадағалаудың жалпы құқықтық негіздерін реттейді және бақылау-қадағалау қызметін жүзеге асырудың бірыңғай қағидаттарын белгілеуге, сондай-ақ оларға қатысты мемлекеттік бақылау мен қадағалау жүзеге асырылатын мемлекеттік органдардың, жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға бағытталған [2].

Кәсіпкерлікке әкімшілік жүктемені одан әрі азайту мақсатында 2011 жылдың шілдесінде Мемлекет басшысы мемлекеттік органдардың ведомстволық актілері деңгейінің Үкіметтің шешімдері, жарлықтары мен заңдары деңгейіне дейін жоғарылатуды көздейтін Заңға қол қойды. Бұл бизнеске нормативтік құқықтық актілерге қол жеткізуге, оның құқықтық сауаттылығын және мемлекеттік органдардың заң шығарушылық қызметінің ашықтығын арттыруға мүмкіндік берді. Лицензиялық-рұқсат беру жүйесін реформалау жөніндегі жұмысты мемлекет тұрақты негізде жүргізіп отырды.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 17 ақпандағы № 925 Жарлығымен Қазақстанның 2020 жылға дейінгі жалпыұлттық даму жоспарын іске асыру үшін "Бизнестің жол картасы-2020" бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы қабылданды [3].

Еліміздің 10 жылдық даму стратегиясын іске асыру үшін Үкімет индустриялық-инновациялық дамытудың 2010-2014 жж. және 2015 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаларын қабылдады. Алғашқы бесжылдықтың индустриялық жоспары Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 19 наурыздағы Жарлығымен бекітіліп, 2010-2014 жылдарға арналған жеделдетілген индустриалды-инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасы арқылы жүзеге асырылды, оның мақсаты әртараптандыру және оны арттыру арқылы тұрақты және теңгерімді экономикалық өсуді қамтамасыз ету және бәсекеге қабілеттілікті арттыру болып табылды [4]. Осы 2010-2014 жж. аралығында шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 25%-ға, өнім шығарылымы 32,4%-ға, жұмыспен қамтылғандар саны 12,9%-ға артты. 1, 2, 3 кестелер)

1 кесте - 2010-2014 жж. ШОК-та жұмыспен қамтылғандар саны, адам

	2010	2011	2012	2013	2014
Қазақстан	2 522 187	2 674 011	2 554 640	2 635 563	2 898 286
Ақмола	116 179	120 944	116 547	119 823	137 137
Ақтөбе	97 743	117 291	117 352	120 237	135 900
Алматы	278 900	288 965	262 503	257 522	243 456
Атырау	81 452	87 875	89 210	89 342	99 572
Батыс Қазақстан	89 377	93 319	91 995	94 112	107 211
Жамбыл	120 763	132 274	118 411	119 437	130 993
Қарағанды	205 248	198 192	198 737	216 948	228 604
Қостанай	141 173	148 614	138 770	140 931	159 942
Қызылорда	68 510	68 635	65 695	74 374	84 656
Маңғыстау	69 702	93 731	83 812	85 824	98 224
Оңтүстік Қазақстан	305 446	323 325	286 888	279 593	304 258
Павлодар	115 462	125 979	123 866	122 451	129 808
Солтүстік Қазақстан	103 005	105 545	99 081	102 980	112 087
Шығыс Қазақстан	240 149	233 637	231 157	241 700	238 942
Астана қ.	137 318	162 345	165 769	189 299	233 784
Алматы қ.	351 760	373 340	364 847	380 990	453 712

2 кесте - 2010-2014 жж. ШОК субъектілерінің өнім шығарылымы, млн. Тенге

	2010	2011	2012	2013	2014
Қазақстан	6 846 862	8 105 089	8 011 562	9 019 735	10 132 426
Ақмола	225 501	257 531	304 648	308 750	255 636
Ақтөбе	223 941	389 003	380 709	431 408	356 377
Алматы	472 374	583 816	533 065	618 931	644 014
Атырау	465 424	413 938	445 225	471 529	411 694
Батыс Қазақстан	486 036	622 140	305 161	313 477	905 712
Жамбыл	167 373	172 511	185 842	234 546	232 866
Қарағанды	298 378	408 796	473 143	548 721	461 067

Қостанай	282 920	365 151	349 367	384 915	321 710
Қызылорда	180 483	222 320	172 067	249 329	183 121
Маңғыстау	234 570	450 286	358 506	344 965	480 923
Оңтүстік Қазақстан	327 867	468 941	467 446	534 118	522 318
Павлодар	204 488	284 914	331 209	374 739	344 163
Солтүстік Қазақстан	194 158	238 957	251 776	294 677	209 663
Шығыс Қазақстан	307 365	381 737	464 270	536 749	394 452
Астана қ.	957 121	886 846	1 052 262	1 185 779	2 294 809
Алматы қ.	1 818 861	1 958 203	1 936 867	2 187 100	2 113 900

3 кесте - 2010-2014 жж. ШОК белсенді субъектілерінің саны, бірлік

	2010	2011	2012	2013	2014
Қазақстан	675 937	748 840	763 898	871 497	899 968
Ақмола	26 931	29 541	30 035	33 607	35 503
Ақтөбе	23 800	30 841	33 752	37 298	39 602
Алматы	108 225	109 019	103 146	100 736	93 885
Атырау	19 342	27 662	29 767	31 947	34 304
Батыс Қазақстан	19 455	24 293	26 177	29 152	30 295
Жамбыл	37 268	36 142	36 454	41 863	44 373
Қарағанды	44 138	48 989	51 710	62 151	65 184
Қостанай	36 504	38 481	39 045	43 731	44 321
Қызылорда	14 689	18 653	20 813	25 828	28 931
Маңғыстау	16 859	24 030	26 841	31 500	34 387
Оңтүстік Қазақстан	123 596	124 113	109 361	125 808	127 932
Павлодар	24 365	27 111	28 906	32 135	33 953
Солтүстік Қазақстан	21 054	22 067	22 607	25 181	25 191
Шығыс Қазақстан	69 119	66 558	69 442	75 776	77 423
Астана қ.	26 953	40 755	47 772	55 435	60 790
Алматы қ.	63 639	80 585	88 070	119 349	123 894

Индустриялық-инновациялық дамытудың 2014-2019 жж. арналған бағдарламасын іске асыру барысында өңдеу өнеркәсібі саласында басымдылық танытты. Соның ішінде агрохимияны, түсті металлургияны, қара металлургияны, өнеркәсіптік химиялық заттарды, машина жасауды, тамақ өнеркәсібін, мұнай өңдеу өнеркәсібі мен мұнай-газ-химия өнеркәсібін дамытуды көздеген. 2015-2019 жж. аралығында шағын және орта кәсіпкерлік белсенді субъектілерінің саны 2% артты [5]. Алматы, Павлодар, Шығыс, Солтүстік Қазақстан облыстарында кәсіпкерлік белсенді субъектілерінің саны төмендеген. (4,5,6 кестелер)

4 кесте - 2016-2019 жж. ШОК-та жұмыспен қамтылғандар саны, адам

	2016	2017	2018	2019
Қазақстан	3 074 777	3 144 700	3 267 757	3 319 469
Ақмола	128 605	127 221	131 859	131 415
Ақтөбе	130 719	134 662	138 907	147 137
Алматы	249 162	235 764	248 608	253 545
Атырау	123 199	126 893	133 568	131 384
Батыс Қазақстан	105 694	112 862	113 485	118 260
Жамбыл	116 527	118 534	118 727	125 369
Қарағанды	227 781	230 174	236 081	238 701
Қостанай	148 925	152 606	156 945	158 806
Қызылорда	80 155	84 250	93 040	92 223
Маңғыстау	108 399	115 605	126 987	119 086
Оңтүстік Қазақстан	323 296	330 279	130 801	136 363
Павлодар	128 086	128 419	104 018	106 982

Солтүстік Қазақстан	100 793	100 454	204 448	214 829
Шығыс Қазақстан	231 788	225 875	229 569	234 427
Астана қ.	302 859	326 485	363 214	363 088
Алматы қ.	568 789	594 617	594 286	600 065

5 кесте -2016-2019 жж. ШОК субъектілерінің өнім шығарылымы, млн. тенге

	2016	2017	2018	2019
Қазақстан	16 857 335	21 147 558	26 490 131	21 051 403
Ақмола	502 826	648 141	736 273	556 269
Ақтөбе	662 137	722 782	876 504	680 644
Алматы	867 822	1 112 698	1 255 807	1 036 780
Атырау	942 214	1 733 952	2 459 906	2 136 079
Батыс Қазақстан	1 231 608	1 404 870	1 434 971	1 186 407
Жамбыл	375 537	414 929	458 148	358 962
Қарағанды	736 735	984 628	1 325 134	986 769
Қостанай	567 101	723 111	851 942	734 177
Қызылорда	244 535	302 185	368 276	285 573
Маңғыстау	705 839	750 172	1 165 120	864 550
Оңтүстік Қазақстан	900 625	1 115 922	693 844	607 005
Павлодар	497 186	701 265	537 355	472 872
Солтүстік Қазақстан	384 652	472 486	495 323	449 316
Шығыс Қазақстан	651 543	760 892	995 636	855 845
Астана қ.	3 128 426	4 001 669	4 983 731	3 896 556
Алматы қ.	4 458 548	5 297 856	7 070 168	5 313 072

6 кесте - 2015-2019 жж. ШОК белсенді субъектілерінің саны, бірлік

	2015	2016	2017	2018	2019
Қазақстан	1 304 747	1 186 629	1 145 994	1 241 328	1 335 618
Ақмола	49 742	44 872	41 719	44 106	47 317
Ақтөбе	50 591	50 794	50 209	54 430	59 234
Алматы	159 687	119 002	109 877	115 630	123 708
Атырау	46 644	44 235	42 897	46 756	49 161
Батыс Қазақстан	39 840	40 448	37 111	40 062	42 536
Жамбыл	69 154	56 913	58 692	63 262	70 534
Қарағанды	86 253	85 034	79 276	84 032	89 315
Қостанай	61 167	53 206	48 237	51 093	55 081
Қызылорда	42 106	38 307	37 450	42 342	45 025
Маңғыстау	47 216	46 648	47 015	51 096	53 976
Оңтүстік Қазақстан	185 936	173 791	177 411	43 820	46 372
Павлодар	45 920	43 872	41 311	28 969	31 038
Солтүстік Қазақстан	34 454	28 789	27 587	130 804	140 773
Шығыс Қазақстан	102 514	99 603	79 966	87 678	94 262
Астана қ.	98 740	100 270	97 251	124 685	131 513
Алматы қ.	184 783	160 845	169 985	174 509	187 770

Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, шағын және орта кәсіпкерлік секторының құрылымындағы жұмыс істеп тұрған субъектілердің үлес салмағы соңғы 10 жылда екі есеге артқан. Дегенмен, шаруа және фермерлік қожалықтар үлесі 27,2% дан 16,4%-ға дейін төмендеген. Бұл ауылшаруашылық саласында кәсіпкерлер санының төмендегенін көрсетеді. 2020 жылғы 1 тамыздағы жағдай бойынша жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны өткен жылдың сәйкес күнімен салыстырғанда 1,2% артты. Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санында жеке кәсіпкерлердің үлесі 63%, шағын кәсіпкерліктің заңды

тұлғалары - 20,4%, шаруа немесе фермер қожалықтары - 16,4%, орта кәсіпкерліктің заңды тұлғалары - 0,2% құрады. (Кесте 7)

7 кесте - Шағын және орта кәсіпкерлік секторының құрылымындағы жұмыс істеп тұрған субъектілердің үлес салмағы, пайыз

	2010	2011	2012	2013	2014	2019	2020	Тамыз 2020
Шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар	10	11,4	8,6	8,2	7	19,1	19,4	20,4
Орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар	0,4	1,5	1,2	1,1	1	0,2	0,2	0,2
Дара кәсіпкерлер	62,4	57,1	66,9	69,1	73,1	64,7	64,3	63
Шаруа немесе фермерлік қожалықтар	27,2	30	23,3	21,6	18,9	16	16,1	16,4

2010-2020 жж. атқарылған бағдарламаларға сәйкес экономикалық қызмет түрлері бойынша тіркелген шағын кәсіпкерлік субъектілерінің саны өнеркәсіп саласында 131%-ға өсіп, электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа баптау субъектілері саны 139 дан 1819-ға жеткен. Құрылыс, көлік және қоймалау, кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет саласында 2 еседен артық пайызға өскен. Қаржы және сақтандыру қызметі кәсіпорындар саны 343-тен 9729-ға дейін көбейген. Барлығы Қазақстан Республикасында кіші және орта кәсіпорындар саны 2010 жылы 893676-дан 2020 жылы 1 591 750-ге жетті. Ең төмен көрсеткіш ауыл, орман және балық шаруашылығындағы кәсіпорындар санында болған. Бар жоғы 10 жылда бұл сала кәсіпорындар саны тек 4%-ға ғана өскен. (Кесте 8)

8 кесте - Экономикалық қызмет түрлері бойынша тіркелген шағын кәсіпкерлік субъектілерінің саны

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Қазақстан	893 676	1 229 568	1 415 115	749 552	1 624 480	1 596 520	1 250 153	1 539 470	1 581 399	1 333 108	1 591 750
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	262 342	200 844	336 847	168 470	311 495	309 944	245 031	241 770	248 556	248 714	272 860
Өнеркәсіп	28 762	38 104	43 548	20 221	53 024	54 290	42 673	58 768	61 110	49 008	66 505
Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу	1 496	1 656	1 793	434	2 499	2 767	2 062	3 388	3 738	2 924	4 294
Өңдеу өнеркәсібі	25 763	34 641	39 786	18 990	47 331	48 114	37 892	51 131	52 619	42 280	56 765
Электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа баптау	139	212	254	91	964	1 082	855	1 378	1 601	1 250	1 819
Сумен жабдықтау; кәріз жүйесі, қалдықтардың жиналуын және таратылуын бақылау	1 364	1 595	1 715	706	2 230	2 327	1 864	2 871	3 152	2 554	3 627
Құрылыс	42 199	50 129	56 007	19 149	68 872	71 611	51 443	80 674	85 927	63 558	91 983
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдерді	359 231	572 294	520 867	321 743	641 554	610 849	466 088	579 952	580 562	453 414	531 134

және мотоциклдерді жөндеу											
Көлік және қоймалау	41 471	100 135	119 467	43 182	131 527	118 234	83 909	105 657	104 423	83 307	93 962
Ақпарат және байланыс	8 670	12 270	15 531	7 646	19 027	19 501	15 330	20 922	22 015	33 870	41 148
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	16 798	27 743	33 100	18 246	37 561	36 786	29 188	37 158	38 205	17 790	24 341
Қаржы және сақтандыру қызметі	343	580	835	300	703	9 479	5 907	10 094	10 218	6 410	9 729
Жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар	29 673	49 716	63 643	36 080	80 937	80 809	71 823	92 394	97 086	82 606	92 319
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	29 119	37 238	44 652	17 880	49 339	47 020	32 850	48 278	49 697	37 356	55 399
Әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету саласындағы қызмет	21 927	34 152	41 375	19 147	45 209	43 319	32 435	42 936	43 762	36 230	46 158
Білім беру	3 256	4 633	6 351	3 786	9 456	10 860	10 992	15 584	18 673	18 479	24 011
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер	4 527	5 982	7 003	3 870	8 458	8 844	7 760	9 810	10 605	9 707	11 779
Өнер, ойын-сауық және демалыс	4 114	7 449	9 255	3 933	10 900	10 860	8 424	12 429	13 565	11 447	14 769
Өзге де қызметтер түрлерін ұсыну	41 197	88 208	116 516	65 864	156 349	164 114	146 300	183 044	196 995	181 212	215 653

2010-2020 жж. шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту мақсатында Еуропа Қайта құру және даму банкі (ЕҚДБ) тарапынан ауқымды көмек көрсетілді. 2010 жылы Қазақстан ЕҚДБ тарапынан шағын бизнесті қолдауға арналған бағдарламаларды қаржыландырған алғашқы ел болып танылды. 2013 жылы «Іскерлік кеңес беру қызметі бағдарламасы» аясында 10 жобаны, «Даму» қорына арналған Модуль1 рыногын дамыту мақсатында 14 шараны жүзеге асырды. Ал 2014 жылы ЕҚДБ Қазақстанда барлық өңірлердің жергілікті кеңесшілерін тарта отырып, 142 жобаны іске асырды. Ал 2015 жылы ЕҚДБ Қазақстанда 148 жобаны қолға алды. ЕҚДБ тарапынан көрсетілген бұл қолдаулар Қазақстан өңірлерінде жеке және шағын кәсіпкерлікті барынша дамытуға ат салысып, экономикалық әртараптандыру процесін барынша жеделдету саясатын ұстанды. Сонымен қатар, 2016 жылы Еуропа қайта құру және даму банкі Қазақстанның микро, шағын және орта кәсіпкерлігі мен әйелдер бизнесіне 8,61 млрд теңге бөлген.

Үкімет кәсіпкерлікті дамыту мақсатында 2010 ж. бастап кәсіпкерлердің несие бойынша сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау мақсатында және банктердің алдында кәсіпкерлердің несиелерін кепілдендірудің қаржылық агенті ретінде «Даму» қорын айқындап, «Бизнестің жол картасы 2020» мемлекеттік бағдарламасы аясындағы оқыту және кеңес беру бағдарламаларының операторы қызметін жүктеді. 2015 ж. бастап «Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың Бірыңғай бағдарламасының аясында қаржылық қолдаудың іске асырылуын және мониторингін (кәсіпкерлердің несие бойынша сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау және

банктердің алдында кәсіпкерлердің несиелерін кепілдендіру) жүзеге асыратын қаржылық агент ретінде айқындады [6]. 2012-2014 жж. Қор еліміздің барлық облыс орталықтарында кәсіпкерлерге қызмет көрсететін 18 орталық және кәсіпкерлікті қолдаудың 14 мобильді орталығын құрды.

Бағдарламаның іске асырылу кезінде, яғни 2010-2019 жж. ҚР индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің ақпаратына сәйкес елімізде машина жасау саласында сомасы 276 млрд теңге тұратын 114 жоба іске асырылып, 11 мыңға жуық жұмыс орны пайда болған [7].

2018 жылдың 24 мамыр күні Н.Ә.Назарбаев жалпы алғанда, 14 кодекске және 109 заңға 1000-ға жуық түзетулер енгізген кәсіпкерлікті қолдау Заңын қабылдады. Барлық осы өзгерістердің қисыны мемлекеттің негізгі стратегиялық бағытына сәйкес келетін, бизнесті дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған [8].

Кәсіпкерліктің негізгі мәселелерінің бірі шикізат экспортының басым болуы, Қазақстанның ЖІӨ-де ШОК субъектілерінің төмен үлесі, қосылған өнім өндіретін кәсіпорындардың салыстырмалы түрде дамымауы. 2010 жылы шағын және орта бизнес шығаратын өнімнің ЖІӨ-дегі үлесі орта есеппен 20,6% құраған, 2019 жылы 30,8% көрсетіп, 2020 жылдың қаңтар-наурыз аралығында 27,7% деңгейіне жетті [9]. Дүниежүзілік Банктің есептеулері бойынша дамыған елдерде бұл көрсеткіш 62-63%-ды құрап отыр. ЕАЭО елдері арасында жоғары көрсеткіш Қырғыз Республикасында болып отыр, онда ол 39,3%-ға тең. Қазақстандағы кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретін бірқатар факторлар ретінде тұрғындар туралы ақпараттың жеткіліксіздігін, кәсіпкерлікті несиелендірудің жоғары пайызын, әкімшілік кедергілер және басқа мәселелерді атап өтуге болады. (Кесте 9)

9 кесте - 2019-2020 жж. Облыстар бойынша кәсіпкерліктің Жалпы өңірлік өнімдегі үлесі, пайыз

	2019	қаңтар-наурыз 2020
Қазақстан	30,8	27,7
Ақмола	28,5	22,4
Ақтөбе	20,5	22,1
Алматы	32,5	25,6
Атырау	22,2	20,7
Батыс Қазақстан	36,8	30,4
Жамбыл	20,9	13,7
Қарағанды	16,5	13,7
Қостанай	30,7	25,5
Қызылорда	16,8	13,3
Маңғыстау	23,5	28,8
Оңтүстік Қазақстан	18,8	14,3
Павлодар	31,4	21,2
Солтүстік Қазақстан	23,1	13,7
Шығыс Қазақстан	19,0	14,2
Астана қ.	57,9	49,8
Алматы қ.	40,5	42,4
Шымкент қ.	31,2	24,5

Қазіргі кезде көпшілік қауым кәсіпкерліктің дамуы мемлекет экономикасының даму көрсеткіші екенін жете түсіне бастады. Өз кезегінде кәсіпкерліктің дамуы мемлекет қолдауына байланысты. Тәуелсіздік алған жылдардан бері Қазақстан үкіметі көптеген заңдарға өзгерістер енгізіп, экономиканы барынша нарық заңымен дамытуға бағыттап, жекешелендіру саясатында ауқымды жұмыс жасады. Қазіргі кезде Қазақстанда жеке және орта кәсіпкерліктің дамуы үшін заңдық және қаржылық тұрғыдан көптеген мүмкіншіліктер жасалынды [10].

Дегенмен, бүгінде қоғам тарапынан бұл бағдарламалардың тиімсіздігіне сын айтушылар көп кездеседі. Азия Даму Банкі сарапшыларының бірі, Наньян технологиялық университетінің ғалымы Прадумна Бикрам Рана «Өтпелі экономикалардағы стратегиялық реформалар: Азия елдері мысалы» (1995, бб. 1157-1169) еңбегінде «Нарықтық экономиканы жоспарлау саясаты орталықтандырылған жүйені бірден ауыстыра алмайды. Тәуелсіз нарық бір мезгілде дамып,

орталықтандырылған жүйені жояды деп пайымдау қате. Бірақ нарықтық экономикадағы бірде бір қажетті қадамдардың бірі. Мемлекеттегі институттар нарықтың дамуын қамтамасыз ете алмайтын болса нарықтың экономикадағы дамуы қиын және ұзақ болады» [11]. Бағдарламаны іске асыру нәтижесін қорытындылай келе, төмендегідей бірнеше жүйелік қателіктердің орын алғанын көруге болады:

- 1) Қолжетімді ресурстардың тиімді жұмылдырылмауы;
- 2) Басқа да жеке сала аралық бағдарламалармен байланыстың болмауы;
- 3) Жергілікті атқарушы билік пен даму институттары арасындағы әрекет жылдамдығының болмауы;
- 4) Мәлімет жинау, мониторинг, жиынтықтауға байланысты жалпы бір методологияның болмауы.

Мемлекеттік қызмет реформаларын зеттеуші ғалым Джанет Тэй «Сингапурдегі мемлекеттік қызмет реформалары» еңбегінде, мемлекет үлкен мақсаттарды жүзеге асыру үшін кәсіби кадрлар жинап, тиімді реформалар жүргізіп, жемқорлықты жоюы керек. Сонымен қатар, басқарушылық функцияларға ерекше көңіл бөлуі керек деп пайымдайды [12]. Статистикалық көрсеткіштер Қазақстанда нарықтың дамуы мен кіші және орта бизнестің дамуына бағытталған ауқымды жұмыстар жүргізген деп қорытылауға мүмкіндік береді. Алайда, бұл бағдарламалардың нақты тиімділігі, мониторинг, нәтижелерді сараптау саласы әлсіреп тұр. Бөлінген қаржының пайыздық игерілімі, жұмыс істеп экономикаға пайдамен қайтарылымы ел нарығының сәтті дамуын көрсетеді.

90-жж. бастап әлем елдерінде көптеген мемлекеттер нарықтық экономикалық жүйеге көшті, әр ел өзіндік даму жолдарымен өтті. Біршама елдер бұл салада жетістіктерге жетті. Өткеннен сабақ ала отырып, Қазақстан келесі даму стратегияларын жасауда, қателіктерін түзеп, тиімді реформаларды жүзеге асыруға ұмтылыс жасауы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ходжаниязова Ж.Т. *Нарықтық экономика негіздері*. – 2 бас. Астана: Фолиант, – Б.168.
2. *Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау және қадағалау туралы Заңы*. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000377>
3. *Мемлекет басшысының 2010 жылғы 29 қаңтардағы «Жаңа он жылдық – жаңа экономика-лық өрлеу - Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы жарлығы*. <https://bestprofi.com/document/501707675;jsessionid=3C48A555AEB512B5B57C53607374A966?0>
4. *Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию на 2010-2014 годы, утверждённая Указом Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958*.
5. *Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті ресми сайты*. <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/6>
6. *Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «Стратегический план Республики Казахстан-2020»*.
7. *ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясы: Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Жолдауы. – 2012. Қолжетімділік тәртібі: akorda.kz*
8. *Қазақстан Республикасының 2010–2014 жылдарға арналған үдемелі индустриялық-инновациялық даму бойынша мемлекеттік бағдарламасы. Қолжетімділік тәртібі: adilet.zan.kz*
9. *2015–2019 жылдарға арналған индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы (ИИДМБ-2). Қолжетімділік тәртібі: adilet.zan.kz*
10. *Қазақстан Республикасының Премьер министрінің ресми сайты*. <https://primeminister.kz/kz/news/press/11-tys-rabochih-mest-sozdano-v-mashinostroitelnoy-otrasli-za-gody-realizacii-programmy-industrializacii-miir-rk>
11. *Rana, P., (1995) 'Reform Strategies in Transitional Economies: Lessons from Asia', World Development, Volume 23(7): -Б. 1157-1169.*
12. *Janet Tay. Public Service reforms in Singapore*. http://mirror.undp.org/magnet/Docs/psreform/civil_service_reform_in_singapore.htm

References:

1. *Khodzhaniazova zh. t.fundamentals of market economy: . - 2 heads. Astana: Folio, P.168.*
2. *law on state control and supervision in the Republic of Kazakhstan*. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000377>

3. *decree of the head of state on measures to implement the address to the people of Kazakhstan dated January 29, 2010 "New decade – new economic growth-new opportunities for Kazakhstan"*.

<https://bestprofi.com/document/501707675;jsessionid=3C48A555AEB512B5B57C53607374A966?0>

4. *the state program for forced industrial and innovative development for 2010-2014, approved by the decree of the president of the Republic of Kazakhstan dated March 19, 2010 No. 958.*

5. *Official Website of the Statistics Committee of the Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan.* <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/6>

6. *decree of the president of the Republic of Kazakhstan dated February 1, 2010 No. 922 "Strategic Plan of the Republic of Kazakhstan-2020"*.

7. *the first president of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev" strategy "Kazakhstan-2050": a new political course of the established state. - 2012. official discipline: akorda.kz*

8. *state program of the Republic of Kazakhstan for joint industrial and innovative development for 2010-2014. Official procedure: adilet.zan.kz*

9. *industrial and innovative development program for 2015-2019 (SPIID-2). Official procedure: adilet.zan.kz*

10. *official website of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan.*

<https://primeminister.kz/kz/news/press/11-tys-rabochih-mest-sozdano-v-mashinostroitelnoy-otrasli-za-gody-realizacii-programmy-industrializacii-miir-rk>

11. *Rana P., (1995) "strategy of reform in countries with economies in transition: lessons from Asia", World Development, volume 23 (7):-pp. 1157-1169.*

12. *Janet Tay. Public service reforms in Singapore.*

http://mirror.undp.org/magnet/Docs/psreform/civil_service_reform_in_singapore.htm